

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП РАНЬОГО ВІКУ ЯК СИСТЕМ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Васильєва Світлана Андріївна,
канд. пед. наук.,
старший науковий співробітник,
лабораторія дошкільної освіти і виховання
Інститут проблем виховання НАПН України
Україна

Концепція розвитку дошкільної освіти (2020), Базовий компонент дошкільної освіти (2021), визначили вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті відповідно до міжнародних стандартів якості освіти. Документи вказують на компетентнісний підхід до освіти та формування наскрізних умінь у дитини; напрями освіти (зміст), процеси формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що забезпечують освітній результат – компетентність дитини старшого дошкільного віку; ґрунтуються на критеріях якості дошкілля: доступність; мотивований та компетентний педагогічний працівник; безпечне та розвивальне освітнє середовище; зміст дошкільної освіти; стала управлінська система [8; 9].

Запропоноване педагогічній спільноті законодавче забезпечення визначило цінність вікового періоду дитини від народження до 3-х років – унікальним, найбільш інтенсивним й визначальним у розвитку людини, ключовим у загальному перебігу психофізичного й соціального розвитку дитини, найбільш сприятливим для соціальних і педагогічних впливів, інтенсивного розвитку мовлення, пам'яті, образної уяви і мислення [7]. Забезпечення системних змін в освіті дітей раннього віку вбачаємо у розвитку мережі груп раннього віку як системі, яка відкриє рівний доступ для дітей раннього віку до отримання якісної освіти, створить умови для збереження фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей, означить специфіку

функціонування та особливості організації в групах раннього віку в ЗДО (заклади дошкільної освіти).

Дослідження процесу розвитку системи ДНЗ різних типів в Україні визначило історико-педагогічні чинники: розвиток дошкільної освіти мав досягнення в другій половині ХХ століття й спричинив її реформування, що не втратило своєї значущості для її подальшого розвитку в сучасній Україні [4]. Це актуалізувало проблему варіативності та доступності в отриманні дошкільної освіти дітьми, зокрема раннього віку. Проблема варіативності та доступності в отриманні дошкільної освіти дітьми раннього віку актуалізувала історичний досвід розвитку системи дошкільних навчальних закладів, з часом – системи закладів дошкільної освіти. Поряд з цим відбувається процес створення та відкриття ЗДО різних типів та форм власності: сімейних, приватних, прогулянкових, корпоративних закладів, які потребують нормативно-правового (законодавчого), програмно-методичного забезпечення їх функціонування. Водночас міграційні процеси, фінансове розшарування сімей, зумовлені соціально-політичними і соціально-педагогічними чинниками, уможливили появу ЗДО різних типів і форм власності, функціональні особливості яких відповідатимуть фінансовим можливостям сімей та створюватимуть умови для здійснення дошкільної освіти. Суперечність між соціальним замовленням розвитку груп раннього віку, як систем, в ЗДО різних типів і форм власності та реальним станом їх відкриття, відвідування залишається відкритою на сьогодні, особливо в умовах пандемії (2020-2021 рр.).

Актуальність цієї проблеми посилюється проектом Закону про дошкільну освіту (2020), статті 13-14, який окреслює типи закладів дошкільної освіти, що забезпечують її здобуття. Варто наголосити, що розподіл ЗДО на типи та міра наповнюваності груп, зокрема дітей віком від одного до трьох років, формують особливості їх функціонування на законодавчому рівні [10].

Специфіку функціонування групи раннього віку як системи розуміємо як наявність або відсутність специфічних якостей, які група набуває в результаті її

способу зв'язку із середовищем. Це її внутрішня визначеність. Під функціональною якістю групи раннього віку розуміємо її внутрішню визначеність, яка становить специфіку, що відрізняє її від інших груп раннього віку або вказує на їх тотожність. Також враховуємо, що функціональна якість може змінюватись відповідно до зовнішніх умов [1, с. 116]. Специфіка групи раннього віку пов'язана з її організацією, як системи, або з особливостями зовнішніх систем, які здійснюють її організацію, що забезпечує хід розвитку даної групи.

Таку організацію, як упорядкованість системи (групи раннього віку), розглядаємо у двох нерозривно пов'язаних планах: у плані упорядкованого зв'язку елементів в межах системи та у плані упорядкованої взаємодії системи із середовищем. Внутрішня організація системи, її структура – є продуктом організаційної діяльності людей, які утворюють систему. Саме в процесі організаційної роботи здійснюється підбір дітей раннього віку в групу раннього віку як систему, їх входження в систему із усіма її особливостями та характеристиками. Ця діяльність провокує залежність існуючих елементів (дітей, педагогів) у групі з одного боку та з іншого – підкорює їх меті, яка поставлена перед системою (діти з хворобами очей мають виховуватись у групі для дітей із вадами ока). Водночас, ми враховуємо, що така діяльність формує, налагоджує зв'язки старих та нових елементів (група загального розвитку та комбіновані групи за віком дітей або за специфічними особливостями їх розвитку), їх взаємодію, їх взаємовідношення із зовнішнім середовищем [1].

Доцільність системного підходу до вивчення питання специфіки функціонування груп раннього віку в ЗДО (організації роботи) обумовлена наявністю мети функціонування груп раннього віку, які з одного боку утворюють систему цілей, доповнюють одна одну, водночас підпорядковані єдиній меті – здійснення дошкільної освіти в Україні з іншого, що дозволяє вести мову про процес функціонування груп раннього віку як складної системи.

Система груп раннього віку, як складна, утворена із множини елементів. Ми виокремлюємо елементи – групи раннього віку різних типів як об'єкти та

елементи системи як суб'єкти – діти раннього віку (третій рік життя), дорослі. У кожній групі раннього віку існують специфічні властивості складної системи. Зокрема, для таких груп характерним є присутність елементів, яким властиві особливості, які формують її структуру; взаємозв'язок та взаємозалежність елементів між собою; наявність внутрішньої організації; яскраво вираженої ієрархічності (система, яка керує, та підсистема якою керують); цілісність кожної групи як системи досягається через складові елементи; існування у зовнішньому середовищі, від якого залежить система, з яким вона взаємопов'язана; наявність цілі; розвиток у часі – динамічність; наявність суперечностей. Можна вести мову про те, що вище перераховані характерні особливості складної системи є притаманними кожній групі раннього віку, відповідно належать до системи, яка існує в ЗДО та характеризують її як складну.

Цілісності, як однієї з інтегративних якостей системи взагалі, притаманне існування якісно тотожних елементів, які складають ціле і ціле без них неможливе [2]. Можемо стверджувати, що процес розвитку системи груп раннього віку різних типів має якісно тотожні (однакові) елементи, відповідно має системну цілісність [6].

Водночас ми маємо можливість відслідкувати утворення системи груп раннього віку як цілісної системи, а саме виникнення нових її якостей, зміну вихідних елементів за умов утворення нових, які при утворенні системи були відсутніми.

При якісних перетвореннях елементів упродовж останніх років відбувається виникнення чи то руйнування якості цілісності самої системи, що уможлиблює розгляд розвитку системи груп раннього віку та виокремлення нового періоду їх розвитку. Водночас це свідчить про її цілісність та системність як якісну визначеність. Саме поняття системність відображає одну із важливих рис дійсності – здатність елементів входити до такої взаємодії, в результаті якої утворюються їх нові якості, які не є притаманними взаємодіючим елементам [2].

У контексті системно-структурного аспекту системності, цілісності зазначимо, що система груп раннього віку підпорядкована органам управління освітою та взаємодіє з науковими та методичними установами, які є системами вищого порядку з власними елементами. Водночас, система ЗДО різних типів є елементом системи дошкільної освіти в Україні [6;10]. У якості елементів виступають підсистеми. Підсистеми – це такі частини системи, які у свою чергу теж створені із елементів, це системи в системі більш вищого рівня [2]. Адміністративна, методична, медична, господарська служби, які співпрацюють у ЗДО, забезпечують функціонування системи груп раннього віку різних типів є підсистемами, які створені із власних елементів.

Розглядаючи систему груп раннього віку у системно-функціональному аспекті системності, розуміємо функції системи та її елементів як дію цієї системи, її елементів із залученням засобів. Функції елементів похідні від функцій системи, вони є суттю дії, спрямовані до досягнення системних цілей [2]. Водночас, працюючи на головну мету системи групи раннього віку, її елементи виконують свої специфічні функції, дії для досягнення специфічної (не системної) мети. Цю специфічну мету елементів розуміємо як засіб досягнення загальної мети системи. Водночас маємо враховувати, що досягнення підцілей є результатом функціонування елементів [2].

Кожна система діє, перебуває у зовнішньому по відношенню до неї середовищі, пов'язана з множиною комунікацій. Кожна система більш високого рівня ставить перед конкретною системою мету, завдання, виокремлює ресурси, нормативи – так розгортається такий аспект системності, як системно-комунікативний [2]. Враховуючи, що система груп раннього віку є елементом системи ЗДО, дошкільної освіти в Україні, важливим для нас є виокремлення зовнішнього середовища, з яким система груп раннього віку перебуває в тісному зв'язку. Таким середовищем є органи управління освітою та наукові і методичні установи. До органів управління освітою відносимо ті, які власне є постачальниками інформаційних (мети, нормативів) для функціонування груп раннього віку в ЗДО як системи та як елементу системи – ЗДО різних типів, що

вкотре наголошує на складності системи. До постачальників інформаційних та частково матеріальних ресурсів відносимо: районні та міські управління освіти. Водночас вище вказані структури підпорядковані та є елементами таких структур як Департаменту освіти і науки в Україні, Міністерства освіти і науки в Україні; до наукових і методичних установ відносимо науково-дослідні інститути НАПН України, вищі навчальні заклади освіти, інститути післядипломної педагогічної освіти.

Історичний аспект системності вказує на те, що кожна система історична, тобто вона має свій початок, процес поступовості, якому характерні кількісні зміни у елементах, диференціація, інтеграція, субординація, що супроводжують розвиток системи груп раннього віку в Україні; стійка диференціація, яка говорить про її розквіт. Саме зараз відбувається зміна її якості, яка має відображення у меті, функціях, специфіці, структурі груп раннього віку за збереження структури (внутрішньої організації). Такі зміни сприяють створенню нової системи, зокрема системи груп раннього віку, яка за умови кількісного зростання або зменшення елементів, процесу диференціації знаходиться у стані поступового розвитку.

Поряд зі специфічним підбором елементів, специфічною структурою є інші системоутворюючі, системозберігаючі фактори, які називають інтегративними. Саме вони розкривають аспект системності, цілісності – інтегративний, тобто управлінський, бо важливим фактором системності є управління [2]. Управління груп раннього віку як елементів системи ЗДО різних типів здійснюють безпосередньо органи управління освітою на всіх її рівнях, навіть у період трансформацій, починаючи з 2020 р. У свою чергу управління неможливе без інформації, даних, відомостей, які характеризують стан, цілісність системи груп раннього віку, вказують на мету системи та похибки від мети, їх причини. Інформація є засобом зв'язку елементів системи один із одним, кожного з елементів із системою в цілому, а системи в цілому із середовищем, що складає аспект системності – інформаційний [2].

Носієм соціальної системної якості є людина у рамках соціальної системи різних рівнів. Елемент є мінімальним носієм, проте і він виконує в системі визначальну функцію, він слугує системі та працює на неї [2]. У ЗДО як системі та її елементах (адміністративній, методичній, медичній, господарській службах), виокремлюємо завідувача, методиста, вихователів, практичного психолога, соціального педагога, інструктора з фізичного виховання, музичного керівника, лікаря, медичну сестру, процедурну медичну сестру, завідувача господарською частиною як елементи, які підпорядковані системам більш високого рівня. І ці елементи забезпечують функціонування груп раннього віку.

Систему груп раннього віку як таку, яка підпорядкована та створена для функціонування відповідно цілей, визначених людьми та для людей, відносимо до третього класу систем.

Отже, враховуючи термінологічний аналіз довідкових джерел та багатомірність визначень поняття «система», під поняттям «система груп раннього віку різних типів» розуміємо множину елементів – груп раннього віку різних типів, якій притаманний процес суперечливої єдності виникнення та становлення, кількісного зросту та якісних змін, цілісність, взаємозв'язки та специфічні закономірності. Поняття «типи груп раннього віку» – це такі групи раннього віку, яким характерна мета, специфіка, структура (внутрішня організація), взаємодія з внутрішнім та зовнішнім середовищем.

У контексті системного підходу, виокремимо структуру та функції системи груп раннього віку різних типів як цілісної системи. Структуру системи груп раннього віку різних типів розглядаємо як внутрішню організацію, що є специфічним способом взаємозв'язку, взаємодії елементів, які її утворюють. Проте кожна із груп, як система, складається із елементів, що утворюють структуру саме окремої групи. Прикладом є функціонування групи раннього віку для дітей або групи раннього віку для дітей із хронічними неспецифічними захворюваннями верхніх дихальних шляхів, до структури яких входять: вихователі, помічники вихователів, адміністрація, методична, медична, господарська служби, між якими налагоджено певні зв'язки.

Зазначимо, що елементами структури групи раннього віку є діти раннього віку, вихователі, помічники вихователів, керівник ЗДО, вихователь-методист, педагогічні працівники, медичні працівники, помічники вихователів, батьки або особи, які їх замінюють, та фізичні особи, які надають освітні послуги у сфері дошкільної освіти [6]. Саме завдячуючи структурі набір елементів перетворюється в ціле [2]. Відповідно, наявність у структурі ЗДО елементів проявляє її цілісність як якість системи груп раннього віку різних типів. В. Афанасьєв наголошує, що кожній структурі притаманні особливості. Особливість спеціальних груп раннього віку полягає у специфічній структурі, а саме: обов'язковій наявності медичної служби (лікаря, процедурних медичних сестер), диференціації груп за захворюванням у дітей. Групі раннього віку як конкретному цілому притаманна своя специфічна структура. Маємо враховувати той факт, що за збільшення числа, диференційованості її елементів (дітей третього року життя), ускладнюється і її структура [2].

Часова погодженість між елементами: одні із частин (елементів) функціонують одночасно, інші – послідовно, через проміжки часу.

І. Блауберг, Є. Юдін вказують на те, що структура рухома, динамічна, змінна [3]. Розглядаючи структуру системи груп раннього віку різних типів, враховуємо зміну її елементів (діти раннього віку, дорослі), функцій (навчальну, виховну, розвивальну, здоров'язбережувальну), її відношень із зовнішнім середовищем – системами вищого порядку як якісно-різними системами. Також вивчаємо розвиток системи груп раннього віку різних типів як соціальну систему, якій притаманні дві множини зв'язків та відношень: множина внутрішніх та множина зовнішніх. Внутрішні зв'язки та відношення поєднують в ціле елементи системи. Саме внутрішні зв'язки системи, її організація, структура є основними системо утворюючими зв'язками. Насамперед вони формують інтегративні системні якості [2].

Розглянемо середовище, що оточує систему груп раннього віку та яке змінює її під своїм впливом. Середовище складають зовнішні по відношенню до цілісної системи предмети та явища [2]. Одним із завдань нашої НДР є

дослідження необхідного, суттєвого середовища системи – умов середовища, без яких ця система не може функціонувати та розвиватися. До системи груп раннього віку як цілісної відносимо тільки ті об'єкти, які беруть пряму, безпосередню участь у творенні властивостей її як цілого. Взаємодія цих об'єктів і створює систему груп раннього віку з усіма її якісними особливостями. Ті об'єкти, які є зовнішніми по відношенню до цієї системи, беруть участь у формуванні її інтегративних властивостей опосередковано через окремі елементи цієї системи або систему в цілому, відносимо до середовища. Зокрема, до зовнішнього середовища відносимо функціонування наукових і методичних установ. Середовище є важливим чинником диференціації цілісної системи, якою ми вважаємо систему груп раннього віку. На думку В. Афанасьєва, якщо умови середовища сприятливі, проходить зріст існуючих частин цілого, їх поновлення або придбання цілим якісно тотожних елементів [2]. Продовжуючи думку вченого, нами враховано середовище як чинник інтеграції елементів системи, їх стандартизації, модернізації, реформування.

Також було враховано, що від умов зовнішнього середовища у значній мірі залежить і загальна спрямованість розвитку системи груп раннього віку – прогресивний чи регресивний та залежність такої системи від внутрішніх чинників – складу і структури системи, та процесів, які відбуваються в оточуючих її умовах. Збільшення кількості елементів даної системи, ускладнення та удосконалення їх взаємозв'язків, що потребує постійного притоку інформаційної та підтримки вважаємо показниками прогресивного розвитку системи груп раннього віку. Поряд із цим, у межах НДР (2019-2021 рр.) вплив зовнішнього середовища (Інститут проблем виховання НАПН України, наукова діяльність співробітників лабораторії дошкільної освіти і виховання, які розробляють тему дослідження «Виховання дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти різних типів»), внутрішнього середовища (педагоги, адміністрація, батьківська громада) позначається на меті, функціях, освітньому середовищі груп раннього віку, що в свою чергу впливає на

програмно-методичне забезпечення, викликає суттєві зміни у змісті, формах здійснення освітнього процесу, режимі дня та плануванні освітніх завдань [5].

Мета – майбутній стан системи, до якого вона спрямована, кінцевий результат, заради якого вона створюється та функція у системному її розумінні – це відношення частини до цілого, при якому саме існування або будь-який вид прояву частини забезпечує існування або форму прояву цілого [11]. Метою є створення педагогічних умов за яких якісна тотожність елементів збільшиться і якість освітнього процесу вийде на новий рубіж (прийняття змісту, засобів та форм здійснення освітнього процесу нового формату з боку педагогів та батьківської громади) в якому перевагою є діяльнісний, компетентнісний, інтегрований підходи до здійснення дошкільної освіти в групах раннього віку, як системі, впровадження технологій розвитку дітей раннього віку в умовах ЗДО різних типів.

Отже, ми означили сучасну систему груп раннього віку в системі дошкільної освіти України; визначили її як цілісну із урахуванням організаційних особливостей та як таку, якій притаманні загальне та особливе в меті, множина та специфіка, якісна тотожність елементів, специфіка структури (внутрішньої організації), суперечності у функціональних якостях, вказали на процес взаємодії із зовнішнім середовищем.

Список використаних джерел

- 1.Аверьянов А. Н. Система: философская категория и реальность / А. Н. Аверьянов. – М.: Мысль, 1976. – 188 с.
- 2.Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.
- 3.Блауберг, И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270 с.
- 4.Васильєва С.А. Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис.. ... канд. пед. наук: [спец.] 13.00.01 / Васильєва Світлана Андріївна ; МНУ імені В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2017. – 21 с.
- 5.Гавриш Н.В., Рагозіна В.В., Васильєва С.А. Моделювання освітнього процесу в групах раннього віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та

учнівської молоді : зб. наук. праць. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 24. Кн. – 2020. – С.

6. Закон Про дошкільну освіту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата збереження 01.01.2017р.) – назва з екрана.

7. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд. Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України 27 лютого 2020р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/43/69> (дата збереження 17.01.2021 р.) – назва з екрана.

8. Нові місця у дитсадках, концепція розвитку та базовий компонент дошкільної освіти: МОН презентує десять основних подій у довідці у 2020 році, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/novi-miscya-u-ditsadkah-koncepciya-rozvitku-ta-bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-mon-prezentuye-desyat-osnovnih-podij-u-doshkilli-u-2020-roci> (дата збереження 17.01.2021 р.) – назва з екрана.

9. Новий базовий компонент дошкільної освіти забезпечить підвищення її якості та відповідність міжнародним стандартам. – Сергій Шкарлет, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата збереження 17.01.2021р.) - назва з екрана.

10. Проект Закону про дошкільну освіту (2020), [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadskeobgovorennya/2019/02/04/1zakono-proektdoshkilna-osvita.docx> (дата збереження 01.01.2021р.) – назва з екрана.

11. Сетров М. И. Основы функциональной теории организации: филос. очерк / М. И. Сетров. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1972. – 164 с.